

A TORNAC (istoèra d'una familha de rats)

Som aürós de vos contar, brave lector, una petita istoèra d'una familha de rats que vos provarà que, *chez* les animals i a sovent mès d'amor mairal que *chez* belcòp de gents.

I a d'aquò un flòc de temps, dins una velhada, ont èran reünits un ramat de camaradas, après que nos fosquèguem pro amusats a jogar al lotò, cadun se metèc a contar una istoèra. Ieu, que ne coneguiái una de vertadièra, la i racontègui e som plan content, vèi pusque me torna a la memòria, de vos la fèr conèguer.

Al *famus* Pas de La Barra, pròchi de Foish, tan renommat al *siècle* passat per èstre espauruc e dangerós, a causa de las arrestacions a man armada ande cotèls, *ponhars* o pistolets, fèitas pels brigands dont les voiatjurs èran sovent victimas, mès que duspèi es devengut un lòc aimable e agradiu, tant es remplit d'aibres e de verdura qu'*arròsa* una petita font d'aiga ferruginosa, un chic ensús, a mièg tirat de fusilh, i a un castèl e una bòrda que s'apèla Tornac.

Un diluns maitin, devèrs onze oras, le mèstre-vailet d'aquela bòrda, Pampè, un omenàs grand, robust e valent, après aver dintrat a l'estable las oelhas que veniá de gardar, s'aprechèc de la galinièra, prenguèc un parelh d'uòus e se dirigèc caps a la cosina ont una sopa amb un gròs talhon de confit d'auca fasiá una flaina qu'embaumava e les balhèc a Catalina, la sirventa, per les fèr còire a la padena amb un tròç de cambajon. Après aver plan dinnat, *car* i fasquèc aunor, uflat coma un bot, sul solar de la pòrta, s'arrinca la tabatièra de la pòcha e pren una bona tocha. En se palpant, se trobèc un cigarro qu'èra dins le pochèt del gilet e qu'aviá crompat, la velha a La Barra, *chez* Tochòta. Fa pas ni un ni dos, l'escabèça, se pren una cadiera e se le'n va fumar tranquilament a la ièra. Coma teniá plaser de se repausar e de savorar aquel bon cigar, gaitava ençà enlà quand te vegèc sortir, d'un trauc que i aviá a la paret de la bòrda, un gròs rat que despavava mès que del morre, que gaitava çò que se passava dins la ièra. Aquel rat fèc lèu seguit d'un autre e qu'a son torn fasquèc una ronda pel vesinatge.

Quand agèguen vist que tot èra tranquille, s'enfoncèguen dins le trauc per ne tornar sortir, un moment après, en arrossegant, plan doçament, cadun per una aurelha, un vièlh ratàs que deviá èstre lor paire e que podiá pas pus trescamar e le menèguen al rèc del solelh per i rescalfurar les sius vièlhis membres endolorits.

Quand l'agèguen ajaçat, les dos gojats fèguen qualques torns dins la ièra per escrabairar, ont trobèguen crostas de pan, escalhs e d'autres menudas causas per fèr manjar lor paire. Cruc, cròc, cruc, cròc, le paure ratàs rosegava en malavèra, mès enfin, quand fosquèc plan sadolh, l'anèguen fèr beure e apèi, plan doçamentós, ambe belcòp de precaucions, le tornèguen prene per las aurelhas e le ramenèguen al siu jaç.

Que'n disètz, brave lector, del *soenh* d'aqueles rats a lor paire ?

Mès achí *n'es* pas tot. Lor dever *n'èra* pas fenit ! Un moment après, les mèmes rats tornan metre le nas al trauc per gaitar se cap de gat non siriá pr'achí. Tot es tranquille ! Se tornan enfonhar dins la tuta e ne ressortissen un chic après en menant al darrèr d'elis una còlha de petitis rats. Totas aquelas bèstias s'esplandissen dins la ièra en feent unas corrudas fòlas e gara escrabairar ençà enlà jos la susvelhança dels parents que i tenián l'èlh dessús. Tot d'un còp t'arriba un fadrin de gat que rampava coma una colòbra, mès d'un coic coic, dels

parents vigilents, les petits rats gara córrer a la demòra. Tot aquò s'enfonhava achí dedins coma las pistas dins una clòta. Mès le gat autant vite qu'una flècha, d'un saut fèc sul trauc e ne pescava un a la volada. Vite le paire e la maire se reviran e d'un plec, t'i sautèguen al morre e gara sarrar que sarraràs ; i agèc una luta tarribla, t'i esquirrèguen le morre e i fèguen dishar anar lor filh. Coic, coic coic, les rats plan contents dintrèguen dins lora tuta pendent que le gat tot *ontós* e plan *blasset*, se passava la pata per la frimosa en *possant* qualques miaó, miaó, en colèra, qu'entendèguen dumpèi las vinhas de la Tièra.

Le paure Pampè, qu'aviá pas botjat d'un pel, dishèc amortar le cigarro d'emocion. E tanlèu qu'aquelas bestiòtas fèguen embarradas dins lora tuta, le brave òme i posquèc pas pus tenir ; las lagremas i venguèguen als èlhs, le còr s'i sarrèc e se botèc a plorar coma un mainatge de pensar qu'aquelas bèstias sens rason, avián tant de coneishença e de bon còr, *alòrs* que i a gents que se pòdon pas sentir entre elis, que per dos sòus s'arrincarán las tripas del ventre e que sustot i a mainatges tanbès que fan patir e mal viure loris vièlhis parents. Perçò que siràn rosegats pel trabalh e per les ans, lor i fan fasti, les gausan tractar d'embarrasses e de fenhants.

Aquò qu'es de maishantis mainatges ! Que prengan solament un petit exemple sus aquela familha de rats e veirà que i a res de pus polit, en aqueste mond que de se secorir e de se plan aimar. (...)

August Baillé. Foish, setembre 1909, *APA*, 1910, pp 41-45